

A gyermekek segítése és a társadalmi érzések kifejlesztése és gyakorlása érdekében elengedhetetlen feltételnek tartjuk, hogy a városi munkára nevelő iskolák fiú- és leány-növendékei az iskolában *közös ebédet* kapjanak. Ezen minden növendék részt vehessen.

Minden ilyen iskolának képzett gazdaasszony-tanítója legyen, aki a 6—8-as csoportokba osztott leánykák vezetésével elkészíti az ebédet. A leánykák teritenek és étkezés után ők teszik ismét rendbe az asztalt, az ebédlőt és a konyhát. Ennek a közös főzésnek és közös étkezésnek igen sok pedagógiai, erkölcsi és szociális haszna van, amelyek annyira szemelláthatók, hogy a bizonyítgatás alól egészen felmenthetjük magunkat.

A mai ismétlőiskolák szakszerűvé fejlesztésével, illetve a szakszerűvé fejlesztett ismétlőiskolák helyét betöltő *továbbképző népiskolák* és a *városi munkára nevelő iskolák* gondolatával oly munkásság felé irányítják a figyelmet, amely iskolafejlesztés és újfajta iskola terve meggyőződésünk szerint megfelelne a nagy célnak: a 12—14 éves gyermekek nagy tömege helyes irányú nevelésének. Ugy látjuk, hogy tervezésünkben megmutattuk azt az utat, amelyet közoktatásunk benső fejlődése és a társadalmi fejlődés előbb vagy utóbb általánosan be fogtak látni. A 12—14 éves gyermekek nevelése és szociális helyzete érdekében immár tennünk kellene valamit, s az ajánlott eljárás nemcsak lehető, hanem szépen be is illeszkednék köznevelésünknek ma már hatalmas épületébe. Rámutattunk a haladás útjára, amelyet halogatni lehet, de amelyet elkerülni nem lehet, sem nálunk, sem másutt. Ha nem csináljuk meg a közeljövőben mint magyar nemzeti iskola-fajt, majd behozzák utódaink később külföldről.

Még arról is ejthetnénk néhány szót, hogy időszerű-e a nagy mérkőzés napjaiban ilyen iskolatervvel, iskolafejlesztő feladat taglalásával előállni. Készülnünk kell a béke idejének a munkájára. Ha ebből a szempontból nézzük az ilyen irányú tervezések közreadását, akkor már a mai napokat is alkalmasnak kell ítélnünk erre a tervezetésre.

KOVÁTS ALAJOS.

LATIN ÉS GÖRÖG IRODALMI TANÍTÁSUNKRÓL.

(A jelenlegi helyzet bírálata. Reformjavaslat.)

Mindazokban az értekezésekben, amelyek a közelmúltban a gimnáziumi latin és görög nyelvi s irodalmi tanítással foglalkoztak s részben a *M. P.* hasábjain jelentek meg, örvendetes jelenségképen üdvözölhető az újjáalkotásra való, most már félreismerhetetlen törek-

vés. Mert hiszen régebben is jelentek meg tanügyi lapjainkban olyan cikkek, amelyek például a gimnáziumi latin és görög nyelvi tanítás eredménytelenségét panaszolván fel, a bajért okozták az irodalmi anyag elégtelenségét, avagy helytelen megválasztását is. A régebbi cikkírók azonban alig terjeszkedtek ki részletekre s talán sohasem igyekeztek valamelyes bizonyító eljárással súlyt kölcsönözni felszólalásaiknak, amelyek éppen ezért csak annyit eredményeztek, hogy a túlkonzervatív vagy éppen retrograd irányzat hívei holmi «nem lehetséges» és «nagyon nehéz» jelszavakkal és a gimnáziumi latin és görög irodalmi tananyag feldicsérésével a konzervativizmusra mindenkor hajlandó intéző köröket nagyon gyorsan tudták meggyőzni a jelenlegi állapotok feltétlen helyességéről. Hogy az újabb cikkek s így tehát a jelen sorok is fognak-e elérni valamilyen eredményt, azt a jövő fogja megmutatni, a magam részéről azonban, bármint alakul is latin és görög irodalmi tanításunk, bárminemű errevonatkozó, de a meglévőnek tárgyilagossá bírálata és az újjáalkotás szükségességének részletes bizonyítása nélkül szűkölködő felszólalást teljességgel meddőnek tekintek, annyival is inkább, mert számos példa igazolja, hogy tanügyi kérdésekben még a mindenképpen megokolt javaslatok is igen gyakran szenvedtek hajótörést.

S amidőn most már tárgyamra térek, eleve kimondom, hogy a gimnáziumnak mint iskolaformának indokolt vagy nem indokolt voltáról itt egyáltalában nem vitatkozhatom senkivel. Csak azt hangsúlyozom, hogy egy oly iskolában, aminő a gimnázium, amely egész kulturánk eredeteihez, annak forrásaihoz akarja visszavezetni növendékeit és őket ily módon történelmi nevelésben és oktatásban akarja részesíteni: egy ily irányzatú iskolában multhatatlanul *tanítani kell* a latin és görög nyelvet. Mert az író gondolatát, így tehát a régi íróét is, akihez mint kulturánk forrásához el akarjuk vezetni növendékeinket, el nem választhatjuk azon nyelvtől, amelyben ő ezen gondolatát kifejezte, *mert a nyelv nem afféle bármikor cserélhető ruhája a gondolatnak, hanem ennek eleven teste* (Wilamowitz).

Ezek után most már vizsgálat tárgyává teszem, szolgálja-e jelenlegi latin és görög nyelvi s irodalmi tanításunk a gimnázium ezen fentebb meghatározott célját. Kétségtelen, hogy a nevelésben az észre és a kedélyre irányuló hatások végeredményképen harmonikus műveltséget akarnak nyújtani a növendéknek, etikailag értékelhető, intelligens egyéniséggé akarják fejleszteni a nevelendőt, és bizonyára a gimnázium is ezt fogja tekinteni feladatának, csakhogy egyúttal, mint említettük, vissza akarja vezetni a növendéket egész etikai és szellemi műveltségünk forrásaihoz, a régiekhez. Ámde kulturánk végső eredetét nem a rómaiaknál, hanem a görögöknél kell keresnünk, vagy vilá-

gosabban, műveltségünknek forrása mind a kettő, a római kultúra azonban, amely közvetlenül hatott reánk, görög eredetű. Mindemellett, hogyha már a gimnázium alsó osztályaiban nem taníthatjuk is a görög nyelvet, legalább a latin olvasmányt kell megválasztani oly módon, hogy a tanuló az alsó fokozatokon az osztály tantárgyaiban nyújtott ész- és kedélyképző elemeknek forrásait is ismerje meg ezen latin olvasmányban. A gimnázium négy alsó osztályában a vallástan mellett magyar nyelvtant, természetrajzot, földrajzot, mennyiségtant, rajzoló mértant és német nyelvtant tanulnak a fiúk. És mely latin írókat olvassák? Phædrust, Cornelius Nepost, Cæsart, Ovidiust. Ámde mennyiben forrásai ezen írók az alsó osztályok képző anyagának? Nem tekintendő-e sokkal inkább ilyenféle forrásnak a latin szövegű szentírás, a grammatikus Varro avagy Priscianus, a természettudós Plinius vagy Seneca, a geografus Pomponius Mela, a matematikus Boethius, Balbus? Ámde azt az ellenvetést fogom hallani, hogy hiszen az alsó négy osztályban a nyelvtant, a syntaxist, a szavakat kell megtanulniok a fiúknak, ki beszélhet hát akkor itt a kultúra forrásaihoz való visszavezetéséről, a latin nyelv tanárának az alsó fokon elsősorban nyelvmesternek kell lennie stb. stb. Jól ismerem én és jól ismerik a velem gondolkozók ezen ellenvetéseket, de hiszen már ezeken régen túl vagyunk. Mert minden latin íróból meg lehet tanulni a latin nyelvtant és a szavakat és az olvasmány sohasem szegődhetik a nyelvtan szolgálatába, mindenkor az olvasmány, mindenkor a képző tartalom, mindenkor a történelmi képzés folytonossága a fődolog. Avagy ki tudná bebizonyítani, hogy a négy alsó osztályban jelenleg szereplő olvasmányok felhasználásával jobban lehet megtanulni latinul, mint más latin írókból választott oly szemelvények alapján, amelyek tartalmuknál fogva egy-egy osztály egyéb tárgyaival is hozhatók kapcsolatba. Az olyan írók műveiből, aminők a fentebb utóbb említettek, az értékesíthetőnek kiválasztása alapján olvasókönyvek volnának szerkesztendőek, amelyekből azután az alsó fokon ugyancsak meg lehetne tanulni a nyelvtant és lehetne tanulni bőven latin szavakat is. Hiszen mindenesetre szükséges volna, hogy az első osztály tanulóinak a római világ ismeretébe bevezető szemelvényeket is nyújtsunk, az ilyenek azonban könnyen szerkeszthetők a római történetírók műveiből, részben a római feliratok felhasználásával is. Mindemellett azonban korántsem állítom, hogy éppen ezen mindidáig említett alsó osztályokban semmiféle költői olvasmánnyal ne foglalkoztassuk a tanulókat, és nem mondom, hogy például Ovidiust végleg küszöböljük ki ezen osztályok latin olvasmányainak köréből, ámde hangsúlyoznom kell, válogassuk meg ezen ovidiusi olvasmányt olyképpen, hogy az megfeleljen az alsó fokon haladó tanulók kedélybeli fejlettségének is, s hogy igazán hozzá-

járulhasson az egyéb olvasmányok és tantárgyak által előidézett hatásokhoz. Mert a rosszul megválasztott költői olvasmány igen nagy kárt tehet, a legjobb esetben unalmassá válik. Épp ezért a nagyobbára már ismerettest nyújtó Phædrus elmaradhat, másfelől meg a prózáírók közül Cæsar és Cornelius Nepos ugyancsak nem valók a gimnáziumba. Ez utóbbi állításom bizonyítását nem tartom szükségesnek, mert úgy tapasztaltam, hogy erre nézve igen sokak véleménye egyezik az enyémmel, talán csak annyit kell megjegyeznem, hogy Cæsar-t és Nepost legfeljebb olyan osztályban lehetne olvasni, ahol ókori történelmet is olvasnak avagy tanulnak.

Ám ismét, mintha hallanám az ellenvetéseket, hogy hová lesz akkor a nyelvtisztaság? hiszen azok a fentebb említett természettudós, geografus stb. írók, Plinius, Seneca, Mela stb. nem a legtisztább latinsággal írtak? Erre azt felelem, hogy véleményem szerint, hogyha valóban csakis a legtisztább latinságnak volna helye a gimnáziumban, úgy már az alsó osztályokban, bármi módon, minél hamarabb hozzá kellene fognunk Cicero olvasatásához, mert hiszen a *Latini sermonis integritas* (a romlatlan, a tiszta latinság) mestere éppen Cicero. De hiszen a Cornelius Nepos, a Phædrus latinsága sem kifogástalan és mégis olvassák ezen írókat, Ovidius nyelve pedig költői nyelv, az egyetlen tiszta nyelvű (aranykori) prózáíró itt Cæsar, akiről azonban már fentebb szóltunk. Mindazonáltal Cicerót ezen osztályokban sohasem olvassák (ami némileg szerkezeti okokra is vezethető vissza), de nem olvassák valami nagyon a felsőbb osztályokban sem.

Legyen szabad e helyütt, mielőtt áttérnék a felső osztályokra, némi kitéréssel rámutatnom azon intézményekre, amelyekre véleményem szerint visszavezethető, hogy Cicero és még sok más nagy latin író nem talált kellő helyet vagy egyáltalában nem talált helyet a gimnáziumban. Ugy látszik ugyanis, hogy a gimnázium egész latin irodalmi anyaga körül még mindig örökdik a Ratio Educationis, amelynek megalkotói a latin iskola főtárgyaként szereplő latin irodalmi olvasmányt oly írókból állították össze, akiknek műveiben a vallásosság mellett kiválóan nyilatkoznak meg a dinasztikus érzelmek, a császári ház iránt való hűség és hódolat. Az ilyen írók olvasatása révén a Ratio Educationis mesterei mindenha ápolni igyekeztek növendékeikben az uralkodó ház iránti tiszteletet és innen van, hogy a gimnázium latin irodalmi anyaga csaknem kizárólag császárkori írókból került ki, s hogy még mindig oly nagy szerepe van itt az Augustust dicsőítő Vergiliusnak (s még Ovidiusnak és Horatiusnak is), míg ellenben a republikáért síkra szálló Cicerónak nem jut kiváló helye. Nyilvánvaló tehát, hogy még ma is egy elsősorban politikai célokat szolgáló régi tanterv érvényesül a gimnázium latin irodalmi tanítá-

sában, holott pedig most már ugyancsak nem kell attól tartanunk, hogy a latin irodalom egész gazdagságából kiválasztott bármely író, az iskolában értékesíthetőnek kellő tapintattal való kiszemelése mellett veszélyeztethetné a tanulók vallásosságát vagy az uralkodó ház iránt köteles tiszteletet.

Immár azonban térjünk át a felsőbb osztályokra, amelyekben a görög nyelv is szerepel a tantárgyak sorában. Az ötödik osztályban retorikát, ókori történelmet, állattant, algebrát és német nyelvet tanulnak. Emellett Cicero egy hosszú beszédét és ismét Ovidiust olvassák, a görög olvasmány ezen fokon a legtöbb intézetben csak Homeros, még pedig az Odyszsea, holott most már az ókori irodalomnak, úgy a latinnak, mint a görögnek egész gazdagsága áll az iskola rendelkezésére és korántsem vagyunk kénytelenek itt csakis a legkevesebbre vagy éppen az értéktelenre szorítkoznunk. Mert hiszen Homeros tündérmeséi már nem számíthatnak itt komoly érdeklődésre és Cicero hosszú beszéde sem kötheti le igazán a tanulók figyelmét Ovidiusról nem is szólva. Ha ezen fokon is valósággal a képző és művelő anyag forrásaihoz akarjuk visszavezetni a tanulókat, úgy bizonyára nem kell kétségben lennünk, hogy miképen járunk el, hiszen a görög nyelvet nem tanulóknak a latin irodalom kiaknázása révén nyújthatunk megfelelő változatos olvasmányt, a görög nyelvet tanulókat pedig azonkívül még visszavezethetjük az eredeti görög forrásokhoz is. Olvashatunk itt szemelvényeket Cicero retorikai műveiből, nemkülönbén Quintilianusból is, továbbá a római történetírókból, Liviusból, de Eutropiusból is, nyújthatunk valamit Pliniusból, Senecából, Boethiusból és Tacitus Germaniájából is; olvassunk egy-egy komolyabb részletet Homeros Odyszseájából, de olvassunk valamit Solon, Simonides és Tyrtaios költeményeiből és a görög anthológiából is, olvashatunk egy-egy könnyebb részletet a történetírók, nevezetesen Herodotos és Arrianos műveiből is, ámde mindezen írókból szigorú megválogatással a kitűzött célnak megfelelő értékeset, de csak keveset olvassunk, mert a gimnáziumban határozottan elhibázott dolog, ha félesztendőket töltünk valamely íróval, mert az igazi érdeklődés itt csak a változatos olvasmány révén állhat be. És sohase tartunk tőle, hogy az ilyen sokféle íróból való, olvasókönyvekbe foglalt szemelvényekből a tanulók nem fogják megtanulni a görög nyelvtant, mert hiszen a görög nyelvtanról most már szinte köztudomású, hogy azt igazán csak sokféle olvasmány alapján lehet megtanulni. S most térjünk át a hatodik osztályra. Itt a költői műfajok elméletének tanulmányozása mellett már színdarabokat olvasnak a tanulók, szemelvényeket olvasnak eposzokból is, tanulják a középkor történelmét, tanulnak ásványtant és kémiát, azonkívül algebrát és olvassák a ne-

vezetesebb német balladákat is. Az osztály latin olvasmánya emellett bő mértékben Livius és Vergilius, a görög olvasmány megint első-sorban Homeros, mellette még Herodotos. Liviussal e fokon egy félesztendőt tölteni határozottan indokolatlan dolog, helyette inkább Plautust olvastassuk, aki oly félreismerhetetlen hatással volt Molière-re, Vergiliusból érdekesebb részleteket, de korántsem egész énekeket kell olvasatni, mert itt Lucanus Pharsaliája is értékesíthető; folytatólag lehetne továbbá olvasatni Pliniust, talán Boethiust is, talán Ammianus Marcellinus történetírót is, talán Taitus Germaniáját is; Homeros Odyszeájából és Iliasából még olvastathatunk egy-egy érdekesebb részletet, de értékesíthetjük már a görög drámairodalmat is, választathatunk Aischylosból, sőt még Aristophanesből is, felhasználhatjuk Aristotelest, utóbb meg Euklideszt, de értékesíthetjük az alexandriai korszak époszirodalmát is, Homeros Békaegérharcából pedig feltétlenül olvasatnunk kellene valamit ezen osztályban.

A két legfelsőbb osztály latin és görög irodalmi olvasmányának kiválasztásánál figyelemmel lehetnénk a későbbkori latin irodalomra is. Középkori latin írók is helyet találhatnának itt: olvastathatnánk egyet-mást a magyarországi latin írók műveiből is, a görög irodalmi olvasmányt pedig első-sorban az alexandriai korszak irodalma bővíthetné ki. Mert ha figyelembe vesszük, hogy a két legfelsőbb osztály tanulói magyar és német irodalmat, algebrát, stereometriát, gömb-háromszögtant, újkori történelmet, egyháztörténelmet, filozófiát és még egészségtant is tanulnak, s hogy a megelőző osztályok anyagával szerzett ismereteiken kívül magánolvasmányok révén szerzett ismereteik is irányítják gondolkozásukat, úgy ezen osztályok latin és görög irodalmi olvasmánya, amely Cicero, Sallustius, ismét és újból Vergilius, Horatius, Tacitus, ismét Homeros, Xenophon, Sophokles és Platon műveiből van összeállítva, határozottan hibáztatandó. Mert az ezen írókból válogatott szemelvények, amelyekkel jelenleg oly sok időt töltenek a legfelsőbb osztályokban, ezen fokon sehogysem szolgálják a gimnázium fentebb meghatározott célját. Hiszen alig gondolható el, hogy a tanulók képzeteinek mely csoportjához fűződnek itt Cicero Catilina ellen tartott beszéde, vagy Sallustius Jugurthai háborúja, avagy Vergilius költészete. A nagy történetíróról, Tacitusról ugyanezt mondhatni, mert ennek megértése ismereteken kívül élettapasztalatot és politikai belátást is igényel, amellyel pedig gimnáziumi tanulók még nem rendelkeznek, ugyanezt mondhatni végül Horatiusról is, aki hirdeti Epikuros bölcsesétét és dicsóítja a hatalmas protektort, aki őt kényelmes élethez segítette. Homeros sem illeszthető már bele az ezen fokon haladók gondolkörébe, Xenophon is alig értékesíthető, a Platon műveiből kiválasztott Apologia, a Kriton stb. pedig egyálta-

lában nem alkalmasak arra, hogy olvasásuk révén a filozófiát tanuló és ekkor már filozófiai műveket szívesen olvasó nyolcadik osztályú tanulók valójában megismerkedjenek Sokrates és Plato bölcseletével. Sophokles drámái a maguk nemében tökéletes művészi alkotások, amelyeket megcsonkítani, vagyis csak részben, így nevezetesen a kardalok kihagyásával olvastatni nem lehet, épp ezért ezek sem alkalmasak itt az iskolai tárgyalásra. Cicero «De officiis» c. filozófiai műve nem bizonyult érdekes iskolai olvasmánynak, sokkal helyesebb volna itt Cicero leveleit, úgyszintén Plinius leveleit, továbbá Seneca filozófiai műveiből, Martialis, az építész Vitruvius, a nyelvtudós Terentius Varro, a filozófus Boethius, Augustinus, végül a magyarországi latin írók, így nevezetesen Janus Pannonius műveiből válogatott szemelvényeket olvastatni. (Horatius szatirái némi kis mértékben még olvashatók volnának, az ódákkal azonban, amelyeket a görög lírai költészet kellő ismerete nélkül alig értékelhetni, nem volna szabad hónapokig foglalkozni.) A történetírók közül értékesíthető volna Ammianus Marcellinus is, aki a hunokról is ír.

A görög írók közül a filozófusok azok, akik ezen fokon érdeklődésre számíthatnak, választhatunk itt valamit Plato dialogusaiból, nagyon sokfélélt nyújthatunk Aristotelesből, sőt értékesíthetjük az összes görög filozófusokat, olvashatjuk továbbá Lukianus írásait, választhatunk valamit Euripides drámáiból, Theophrastus jellemrajzaiból, Marcus Aurelius önmegfigyeléseiből, a nagy fizikusnak Archimedesnek, a fizikus (alexandriai) Hero, az orvos Hippokrates, az orvos Diokles műveiből, az ó- és újszövetségi szentírás görög szövegéből, így nevezetesen a Septuaginta nevű fordításból is.

Mindez itt mindidáig felsorolt művek nem vesztek el számunkra: ezen írásokon és velük egykorú, a humanisták munkássága révén hatást gyakorló nagyszámú egyéb művön újhódott meg a nyugati népek tudománya, egész társadalmi rendje és műveltsége. A renaissance nem a szegénységnek, hanem a szinte mérhetetlen irodalmi gazdagságnak volt a szülőtte, amely tanuskodott róla, hogy csak a gazdagság hozhat létre megújhódást, csak a bőség fakaszthat életet és hogy — miként a «Gimnáziumi Utasítások» is oly találóan megjegyzi — a mélyreható, a szellemi élet erejét gyarapító okulás is csak ott jöhet létre, ahol bővéből meríthetni. Ámde mi, a klasszikus nyelvek tanárai, nem meríthetünk és nem adhatunk bővéből, hanem egy koldustarisznyából avas morzsákat szórunk a tanulók közé, akiknek néha csemege gyanánt juttatunk egy-egy kemény diót, ám aki feltöri, többnyire csak korhadttal talál. Épp ezért legfőbb ideje, hogy latin és görög irodalmi tanításunkban is végre valahára elkövetkezzék a reneszánsz.

(Budapest.)

POSCH ÁRPÁD.